

ANNA MACIĄG¹, SEWERYN LIPIŃSKI²

Visual History Archive jako multimedialne narzędzie pracy z żywą historią XX wieku

Visual History Archive as a Multimedia Tool for Working with the Vivid History of the Twentieth Century

¹ Magister, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Wydział Nauk Humanistycznych, Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych, Polska

² Doktor inżynier, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Wydział Nauk Technicznych, Katedra Elektrotechniki, Energetyki, Elektroniki i Automatyki, Polska

Streszczenie

Praca ma na celu opis i refleksję nad narzędziem stworzonym do przeszukiwania największego na świecie zbioru relacji video Survivors of the Shoah Visual History Foundation nagranych metodą *oral history*. Zbiór zawierający 52 tys. nagrań ze świadkami historii został opatrzony 65 tys. haseł indeksowych. Nagrania opisane są terminami ze wszelkich dziedzin i obszarów życia, minuta po minucie. Jest to jedyny na świecie, wciąż mało znany w Polsce system, który błyskawicznie pozwala odnaleźć fragmenty o konkretnej tematyce spośród ponad 7 mln minut nagrań. Choć dla użytkownika jest to ogromne udogodnienie, może wpływać na pobieżną pracę z narracjami historii mówionej, których celem pierwotnym jest ukazanie procesu pamiętania i doświadczeń z przeszłości bardziej niż pojedynczych faktów.

Słowa kluczowe: Survivors of the Shoah Visual History Foundation, historia mówiona, system wyszukiwania, archiwum multimedialne

Abstract

The work aim is to describe and reflect on the tool created to search the world's largest collection of video individual testimonies. The Visual History Archive is an online portal from USC Shoah Foundation that allows users to search through and view 52,000 oral history audiovisual testimonies of survivors and witnesses of the 2nd world war. Each video testimony has been indexed by 62,000 terms by assigning them to the relevant one-minute segments of each testimony. That allows you to find fragments about specific topics from over 7 million minutes of recordings. It is the only system in the world, still hardly known in Poland. While it brings users great convenience, it can affect a cursory work with narratives. This is because the primary purpose oral history is to show the process of remembering and experiences the past more than finding single facts.

Keywords: Survivors of the Shoah Visual History Foundation, oral history, search system, multimedia archive

Wstęp

Trudno dziś wyobrazić sobie badanie historii najnowszej bez zastosowania materiałów i źródeł multimedialnych. Badacz XX w. ma obowiązek sięgać do zasobów powstałych przy użyciu kamery czy dyktafonu. Nadal jednak powszechna jest niechęć historyków do tego typu źródeł, która wynika przede wszystkim z ich ogromnej liczby i braku narzędzi selekcji materiału. Archiwa filmowe czy dźwiękowe zawierają miliony godzin nagrań – nie tylko z osobami obecnymi w podręcznikach historii, ale także ze zwykłymi świadkami historii. W Polsce instytucje zajmujące się źródłami tzw. mówionymi, choć wypracowały pewne sposoby archiwizacji i katalogowania tych zbiorów, nadal pozostają w tyle za technologią obecną w krajach zachodnich. Celem artykułu jest ukazanie zbioru Visual History Archive (VHA), zwanego powszechnie Archiwum Spielberga, które aby umożliwić korzystanie z 52 tys. relacji świadków historii, w których jest posiadaniu, stworzyła system pozwalający w ciągu kilku sekund odnaleźć fragmenty na interesujący odbiorcę temat. Jest to jedyny tego rodzaju system na skalę światową, w Polsce nadal mało popularny, choć w jego zasobach znajdziemy 1500 relacji świadków XX w. w języku polskim.

Visual History Archive jako narzędzie pracy nad żywą historią XX w.

Historia VHA zaczęła się w Polsce w początku lat 90., kiedy to Steven Spielberg realizował w Krakowie zdjęcia do filmu pt. *Lista Schindlera*. W środowisku twórców archiwum znana jest opowieść, której prawdziwość trudno dziś zweryfikować, ale która mówi o przyczynach powstania zbioru. Wedle przekazów podczas nagrań na krakowskich ulicach do Spielberga miały podchodzić starsze osoby obserwujące wyreżyszerowane sceny wojny i okupacji, które w kilku zdaniach opowiadały mu własną historię życia, dziwiąc się, że to film ma oddać prawdę o tych czasach, podczas gdy świadkowie nadal żyją. Sytuacja ta miała zainspirować Spielberga do stworzenia w Los Angeles Fundacji Zapisu Historii Ocalałych z Shoah (Survivors of the Shoah Visual History Foundation), której kluczowym celem stało się zbieranie relacji świadków historii II wojny na całym świecie. Pierwszy etap prac trwał pięć lat. Tysiące wolontariuszy na całym świecie spotkało się z 52 tys. osób, które przeżyły Holocaust. Zebrano relacje osób pochodzących z 56 krajów w 32 językach. Wywiady rejestrowano na kasetach VHS, łącznie jest to 120 tys. godzin nagrań. Zdecydowana większość nagrań została zrealizowana w USA i Izraelu, najwięcej w języku angielskim, hebrajskim, polskim i rosyjskim. W 2006 r. cała kolekcja stała się częścią College of Letters, Arts and Science Uniwersytetu Południowej Kalifornii (USC) i zmieniła nazwę na USC Shoah Foundation Institute for Visual History and Education (Instytut Historii Wizualnej i Edukacji Fundacji Shoah USC) (Maćciąg, Lasia, 2012).

Zanim przejdziemy do opisu i wniosków na temat systemu, który pozwala na szczegółowe przeszukiwanie zbioru, należy choć w skrócie przybliżyć meto-

dę *oral history*, według zasad której nagrania były realizowane. Metoda historii mówionej zakłada realizację nagrania ze świadkiem lub uczestnikiem wydarzeń, który nieskrępowany czasem ani z góry narzuconymi pytaniami, snuje swobodną narrację o swoim życiu. Druga część nagrania ma charakter tradycyjnego wywiadu – badacz może zadawać pytania związane z usłyszaną historią, prosić o uzupełnienie wybranych wątków lub ich rozwinięcie.

Klasyyczna i pierwsza wersja tej metody to trzystopniowa metoda prowadzenia wywiadu **Fritza Schützego**. **Zakłada ona swobodną narrację z życia oraz rozmowę polegającą na zadawaniu nakierowujących oraz bardziej lub mniej uszczegóławiających pytań** (Maubach, 2013). W odróżnieniu od klasycznych źródeł, jakimi posługują się historycy, nagrania te są źródłami wywołanymi przez badacza. Oznacza to, że osoba prowadząca wywiad, uczestnicząca w nim jako słuchacz, jest również autorem nagrania (Kierzkowski, 2014).

Metoda biograficzna nagrywania relacji, z pewnymi modyfikacjami, jest stosowana także w Polsce. Należy wymienić tu przede wszystkim takie ośrodki, jak Archiwum Historii Mówionej Ośrodka KARTA i Domu Spotkań z Historią w Warszawie, Brama Grodzka i Teatr NN w Lublinie, Narodowe Archiwum Cyfrowe i Ośrodek Pamięć i Przyszłość we Wrocławiu.

Choć każdy z największych ośrodków dysponuje dobrze prowadzoną stroną internetową, przez którą mamy dostęp do fragmentów nagrań i opisów sylwetek świadków, aby odnaleźć interesujące nas części nagrań, jesteśmy zmuszeni odsłuchać je od początku do końca. Nagrania *oral history* mogą trwać godzinę, ale zdarza się, że trwają 5, 10, 15 czy 20 godzin. Jeśli badacz analizuje kilka narracji, przesłuchanie nagrań w całości nie sprawi większego kłopotu, jednak gdy do przeszukania mamy zbiory zawierające kilkaset nagrań, praca jest właściwie niemożliwa do zrealizowania, systemy katalogowania i indeksowania mają bowiem bardzo ograniczony zasięg. Zazwyczaj służą wyznajdowaniu pojęć geograficznych, kluczowych zjawisk i momentów w historii. Zapanowanie nad zbiorem, w którego skład wchodzi 120 tys. godzin nagrań jest, wydawać by się mogło, zadaniem niemożliwym do zrealizowania, a praca nad zbiorem nie miałaby końca. Dlatego też drugim zadaniem, jakie postawili przed sobą twórcy VHA było stworzenie systemu narzędzi multimedialnych, który pozwoli na pełne wykorzystanie relacji przez badaczy na całym świecie.

Internetowy system wyszukiwania relacji VHA

Strona USC Shoah Foundation (<https://sfi.usc.edu/vha>) odsyła osoby zainteresowane bezpośrednio do katalogów zawierających nagrania. Obecnie w całości udostępnione jest ponad 3 tys. nagrań. W Polsce dostęp do całości zbioru w 2012 r. uzyskał Dom Spotkań z Historią w Warszawie (Urzykowski, 2012), zaś od 2015 r. jest on dostępny w Muzeum Historii Żydów Polskich Polin, także w Warszawie (MHŻP, 2018). Jednak ze względu na rozmiary archiwum nad-

rzędnym zadaniem było zbudowanie systemu, który umożliwiłby dokładnie przeszukiwanie wszystkich nagrań.

Praca wykonana przez pracowników i wolontariuszy miała kilka etapów. Pierwszy polegał na digitalizacji nagrań, dzięki czemu wszystkie uzyskały postać cyfrową. Drugi etap to praca nad nagraniem. Każde z nich zostało opisane w jednej z czterech grup. Od tematu, jaki interesuje badacza, będzie zależeć ich przeszukiwanie. Możemy zatem wyszukiwać w grupach określonych doświadczeń, przez miejsce, przez hasła indeksu oraz przez imię i nazwisko.

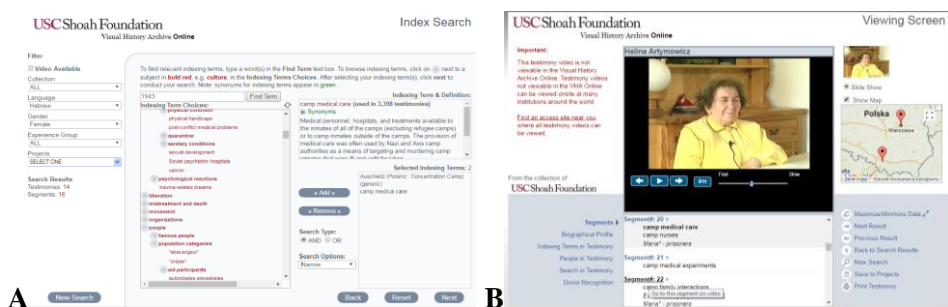
Pierwszą grupą są „grupy doświadczeń” (*Experience groups*). W zależności od tego, jaka grupa doświadczonych jest przedmiotem badań, możemy przesuwać następujące kręgi nagranych osób (w nawiasie podano liczbę dostępnych w danej grupie nagrań): Jewish Survivor (51 357), Rescuer and Aid Provider (1159), Liberator (429), Sinti and Roma Survivor (406), Political Prisoner (268), Miscellaneous (World War II) (157), Jehovah’s Witness Survivor (84), War Crimes Trial Participant (62), Non-Jewish Forced Laborer (14), Eugenic Policies Survivor (13), Homosexual Survivor (6) (USC, 2018).

W drugim katalogu wyszukujemy poprzez nazwy miejscowości (*Places*). Nie dotyczy to jedynie miejsc, w których zrealizowano nagrania, ale wszystkich miejsc, o których jest mowa w relacjach – zatem oprócz nazw ogólnych i własnych (nazwy kontynentów, państw, miast i wsi) znajdziemy takie, jak choćby obóz czy getto. Poprzez kliknięcie w wybrane na mapie miejsce zostajemy przeniesieni do relacji, w której szukane miejsce pojawia się wraz z zaznaczeniem czasu, w którym jest o nim mowa.

Kolejna kategoria wyszukiwania – ludzie (*People*) – pozwala na wyszukiwanie konkretnych osób z imienia i nazwiska. Analogicznie jak w przypadku wyszukiwania miejsc nie są to jedynie osoby nagrane, ale nazwiska i imiona wszystkich bohaterów opowieści wraz ze wskazaniem koligacji rodzinnej z narratorem lub wskazaniem rodzaju znajomości lub powiązania w opowieści. Także w tym wypadku badacz zostaje przeniesiony automatycznie do wybranych fragmentów nagrań z dokładnie podanym czasem wystąpienia danego nazwiska. Narzędzie to jest także pomocne przy wyszukiwaniu osób, których nazwisk nie znamy lub których brzmienie zostało zmienione po wojnie. Zatem czasem podanie imienia, pierwszych liter nazwiska oraz jakiegokolwiek innej informacji o osobie pozwala na jej odszukanie. Przykładowo, starając się odnaleźć bliskiego, którego znamy jedynie z imienia, oraz wiemy, że przebywał w obozie pracy w Bydgoszczy i w tamtym czasie miał ok. 20–30 lat, wyszukujemy osobę, do której opisu pasuje: „Władysław + obóz pracy Bydgoszcz + wiek 20–30”. System odnajdzie najprawdopodobniej kilka–kilkanaście relacji, wśród których z dużym prawdopodobieństwem znajduje się osoba przez nas poszukiwana.

Najdokładniejszą kategorią wyszukiwania jest indeks (*Index*). Zawiera on 65 600 haseł opisujących każdą minutę nagrania. Relacje zostały podzielone na

segmenty, każdy segment odpowiada minucie nagrania – każdy z nich został przesłuchany przez wolontariuszy i opisany hasłami indeksowym. Oprócz dokładnych dat, nazw własnych, nazw geograficznych, imion i nazwisk, znajdują się hasła przedmiotowe odpowiadające nie tylko wydarzeniom o charakterze historycznym (np. „obóz koncentracyjny”, „aresztowanie”, „II wojna”, „bitwa o Arnheim”), ale także codzienne sytuacje czy emocje. Odnajdziemy zatem np. takie hasła, jak: przyjaźń, ucieczka, miłość, zabawy, relacja małżeńska, zdrada itd. Każde z wyszukanych haseł można zawęzić poprzez wybór dodatkowych haseł i określenie ich wzajemnych powiązań. Zatem jeśli przykładowo interesuje nas problematyka opieki medycznej nad kobietami w obozie w Auschwitz wyszukujemy w indeksie: „opieka medyczna + obóz koncentracyjny + Auschwitz + płeć: kobiety”. Możemy też zażądać, aby wszystkie pojęcia wystąpiły w sąsiadujących ze sobą segmentach (czyli minutach nagraniach), co daje duże prawdopodobieństwo, że fragment będzie dotyczył zagadnienia, które nas interesuje (rys. 1A). Możemy je dalej zawęzić przez wybranie języka wypowiedzi (np. hebrajski). Tym samym (dla wybranego przykładu) użytkownik zostaje ostatecznie odesłany do 14 nagrań, spośród których wybrano 16 fragmentów odpowiadających wyszukiwanej problematyce (rys. 1B).

Rysunek 1. Wyszukiwanie fragmentów nagrań za pomocą pojęć indeksowych (A) i wyniki wyszukiwania po zawężeniu (B)

Źródło: https://sfh.usc.edu/query?search_api_views_fulltext=visual+history+online.

Podsumowanie

Zalety internetowego systemu przeszukiwania archiwum relacji *oral history* są oczywiste. Właściwie bez narzędzia, jakim jest VHA system, zbiór 52 tys. relacji ocalałych z Zagłady stałby się wielotysięcznotomową encyklopedią bez spisu treści. Możliwości techniczne, finansowe i ludzkie, jakimi dysponuje Shoah Foundation, póki co są nieosiągalne dla polskich instytucji. Nadal popularne jest sporządzanie transkrypcji, co zabiera odbiorcy tę warstwę historii mówionej, która często decyduje o treści nagrania: wyraz twarzy, tembr głosu, emocje towarzyszące narracji. Jednak po przeczytaniu transkrypcji odbiorca

uzyskuje kontekst opowieści, co z kolei traci z pola widzenia odbiorca VHA. Wyszukane poprzez hasła indeksowe fragmenty nagrań z pewnością mają wartość poznawczą i obrazują badaną rzeczywistość, jednak użytkownik zostaje pozbawiony kontekstu. Specyfiką zaś *oral history* jest zobrazowanie nie tyle faktów z przeszłości, co prześledzenie doświadczeń pojedynczej osoby. Temu służy metoda biograficzna – poprzez śledzenie biegu życia świadka badacz ma szanse zrozumienia, jakie procesy i doświadczenia wpływają na pamięć o przeszłości i jej fluktuacyjnym charakterze oraz od czego zależy treść opowieści i jego interpretacja. Tej możliwości zostaje pozbawiony badacz pracujący na fragmentach relacji wyrwanych z kontekstu. Wszystko, co można zrobić, to zachęcić osoby korzystające z tego niezwykłego zbioru do pogłębiania wiedzy o świadkach, odwoływania się do not biograficznych, a w miarę możliwości do wysłuchania całych opowieści.

Literatura

- https://sfi.usc.edu/query?search_api_views_fulltext=visual+history+online (1.05.2018).
- Kierzkowski, M. (2014). Historia mówiona – próby definicji pojęcia. *Wrocławski Rocznik Historii Mówionej*, 4, 6–20.
- Maciąg, A., Lasia, M. (2012). Visual History Archive. *Karta*, 71, 148–149.
- Maubach, F. (2013). Świadek historii. Swobodne wspomnianie a krytyka źródła historycznego – o ambiwalencji metody w oral history około roku 1980. *Wrocławski Rocznik Historii Mówionej*, 3, 50–51.
- MHŻP (2018). Pobrane z: <http://www.polin.pl/pl/aktualnosci/2013/10/21/zasoby-usc-shoah-foundation-w-muzeum> (11.05.2018).
- Urzykowski, T. (2012). Słynne archiwum Spielberga będzie w Warszawie. *Gazeta Wyborcza*, 24 kwietnia.
- USC (2018). Pobrane z: <https://sfi.usc.edu> (11.05.2018).